

Віра МЕЛЬНИК (Львів)

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕОФЛА ОКУНЕВСЬКОГО

Серед багатьох чинників, що зберегли для українського народу його культуру й мову і таким чином наблизили світлий День Незалежності, одне з провідних місць належить товариству “Просвіта”. “Історія “Просвіти”, – пристрасно писав член Головного Відділу у Львові П. Петрик, – це історія культурного зриву і національного відродження українського народу, це історія боротьби за наше національне існування на своїй таки землі. Без “Просвіти” не можна було б сьогодні навіть уявити собі нашого національного відродження, розвитку та скріплення наших національних сил”¹.

Культурно-освітнє товариство “Просвіта”, створене 1868 р. у Львові, розгорнуло свою діяльність у складних для галицьких українців історичних умовах, коли вони перебували у складі Австро-Угорщини (до 1918 р.) та Польщі (1919–1939), де мали менші, порівняно з іншими народами, можливості розвитку своєї національної культури. Намагаючись хоча б частково виправити це, осередки товариства взялися за активну організаційно-просвітницьку роботу.

“Просвіта” стала першою освітньою організацією для народу, а її україномовні книжки ширилися між селянством, викликаючи в нього інтерес до освіти. Провідники товариства мали значний вплив не тільки на національну освіту й культуру, а й на суспільно-політичні процеси в краї. Уже на початку ХХ ст. “Просвіта” здобула всенародне визнання. Будучи організацією для народу, користуючись легальними можливостями для своєї роботи, товариство за умов дискримінації національних освіти і культури зуміло поширити свій вплив на Галичину, Волинь, Холмщину, Підляшшя.

Разом із “Просвітою” галицькі українці протистояли насильницькій політиці колонізації й онімечення, зуміли зберегти свою мову і власні національні традиції. Товариство сприяло розвитку не лише освіти, а й кооперативного руху, мало великий вплив практично на всі сфери суспільного життя.

“Просвіта” плідно займалася видавничою діяльністю: друкувала і поширювала шкільні підручники рідною мовою, серії книжок вітчизняних класиків: “Українська писемність”, “Господарська бібліотека”, “Просвітні листки”, “Письмо з “Просвіти””; сотні окремих, серійних і періодичних видань: “Загальна бібліотека”, “Історична бібліотека”, журнали “Читальня”, “Знання та Праця”, “Просвіта”, “Народня Просвіта”, “Аматорський порадник” та багато інших. “Просвіта” стала праматір’ю багатьох українських товариств та організацій – культурних, економічних,

¹ *Малюта О.* “Просвіти” і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). До 140-річчя товариства “Просвіта” – Київ, 2008. – С. 580–582.

парамілітарних (“Січ”, “Сокіл”), сільськогосподарських, які з часом відокремилися й стали самостійними. В журналі “Сільський Господар” доктор Є. Храпливий справедливо зазначав: “Товариство “Просвіта” було тим осередком, з якого взяли свій початок інші наші народні установи, так освітні, як теж і господарські. Склалося так, що “Просвіта” була у нас тим першим товариством, яке ширило серед нашого народу господарське знання і хліборобську освіту”².

Зацікавленість просвітницьким розвитком Галичини відображена у працях українських громадсько-політичних діячів та істориків XIX–XX ст. М. Марунчака³, І. Василюшина⁴, М. Павлика⁵ та ін. За роки незалежності України опубліковано низку праць вітчизняних істориків щодо окремих аспектів розвитку “Просвіти” в Галичині. У цьому контексті значний інтерес мають праці Б. Білинського⁶, М. Кобринської⁷.

Важливим джерелом до вивчення не тільки просвітницької, але й громадської діяльності Т. Окуневського є його листування з Іваном Франком⁸ і Михайлом Драгомановим⁹. Джерельну базу дослідження складають неопубліковані матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, зокрема, фонди товариства “Просвіта”, Українського педагогічного товариства “Рідна школа”, Наукового товариства імені Шевченка та особовий фонд Михайла Павлика. Чимало важливої інформації містить періодика – москвофільська газета “Слово” та польські часописи “Gazeta Narodowa”, “Dziennik Lwowski”, “Dziennik Polski”, “Tygodnik niedzielny”.

Серед діячів “Просвіти” на Прикарпатті в міжвоєнний період були сотні фахівців, які працювали в науці, освіті, культурі, різних галузях виробництва і торгівлі. На глибоку пошану нащадків заслуговують відомі діячі Євген Желехівський, брати Корнило, Леонід і Роман Заклинські, Юліан Олесницький, Іван Макух, Теофіл Окуневський, Степан Городецький, Володимир Янович, Іван Корчинський, Петро Шекерик, Михайло Ганушевський, Михайло Кушнір, Софрон Недільський, Володимир Озаркевич та багато інших відданих “Просвіті” й ідеї незалежності рідного народу людей¹⁰.

Національне відродження на Городенківщині почалося з прибуттям до неї енергійного молодого адвоката Т. Окуневського, людини культурної й активної. Проте він мав мало інтелігентних співробітників і тому національна свідомість

² Осередок нашої духовності: до 140-ліття Товариства “Просвіта” – Івано-Франківськ, 2008. – 35 с.

³ *Марунчак М.* Передвоєнні читальні в Краю та Городенщині. Три роди читалень в Городенщині // Городенщина. Історико-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. – С. 254.

⁴ *Василюшин І.* Роля духовенства й учительства в розбудженні культурно-освітнього та економічного життя в Городенському повіті // Там само. – С. 182.

⁵ *Pawlyk M.* Pro ruskou-ukrajinski narodni czitalni. – Lwiv, 1893. – С. 34.

⁶ *Білинський Б.* Філія Просвіти в Городенці // Городенщина. Історико-мемуарний збірник... – С. 261.

⁷ *Кобринська М.* Українське шкільництво в Коломиї // Коломия і Коломийщина. Збірник статей і споминів про недавнє минуле. – Філадельфія: Комітет коломиян, 1988. – С. 79–92.

⁸ Листи Теофіла Окуневського до Івана Франка // Визначні постаті України: Андрій Чайковський, Теофіл Окуневський: Зб. наук. праць. – Львів: Афіша, 2010. – С. 204.

⁹ Переписка Михайла Драгоманова з д-рем Теофілом Окуневським (1883, 1885–1891, 1893–1895) / зладив і видав М. Павлик. – Львів, 1905. – 280 с.

¹⁰ *Pawlyk M.* Pro ruskou-ukrajinski narodni czitalni... – С. 34.

серед українського селянства Городенківщини зростала повільно. Носіями її були ті інтелігенти, яким довелося жити і працювати серед народу – українське духовенство й українське вчительство¹¹.

У 1890 р. Т. Окуневський у Городенці став одним із засновників товариства “Народна Спілка”, саме його підпис є під статутом¹². Це товариство на Городенківщині поклало початок заснуванню там “Просвіти” й “Сільського Господаря”.

Сам д-р Т. Окуневський започаткував свою просвітницьку діяльність на Городенківщині у 1890 р.¹³ Про цю працю він так згадував у своєму короткому життєписі, надісланому читальні “Просвіти” ім. Д-ра Окуневського в Сент-Джелієн, Саскачеван: “Розпочав я тут попри свою адвокатську роботу оживляти Читальню в Котиківці. При допомозі Барабашів, Боклашуків повстав ладний домок на Котиківці з молочарнею і склепом. За Котиківкою пішов Фільварковий кут і Монастирський”¹⁴. Отже, саме Т. Окуневський почав оживляти існуючі і засновувати нові читальні “Просвіти”. Почав від самого міста – від передмістя Котиківки; згодом постали читальні і на Монастирському та Фільварковому кутах – всі вони з часом побудували гарні читальняні доми.

Завдяки праці Т. Окуневського вже до Першої світової війни майже у всіх селах повіту були читальні “Просвіти”. Філію “Просвіти” в Городенці заснували у 1903 р., її головою до 1930 р. був Т. Окуневський¹⁵. Власне, засновниками філії були д-р Іван Ціпановський, лікар в Городенці й адвокат д-р Т. Окуневський¹⁶. Завдяки наполегливості Т. Окуневського в Городенці придбали земельну ділянку з будинками для потреб філії, що стала центром культурного розвитку та осередком для читалень у повіті.

У самій Городенці купив Т. Окуневський за 40 тис. корон комплекс будинків, аби влаштувати там Народний Дім. Під час Першої світової війни в Городенці він заснував Народний Дім і був його довголітнім керівником¹⁷. Там побудовано у межу з вірменським костелом дім з театральною залою на вистави, віча, наради, сходини. В будинках примістилася “Народна Торговля”, а також інші організації і товариства: “Міщанська Родина”, “Бесіда”, Товариство Кредитове, також розташувався там і лікар І. Ціпановський, який, мабуть, першим з українських лікарів мав апарат Рентгена¹⁸. Після Першої світової війни в Народному Домі містились офіси і склади Повітового Союзу Кооперативів, його книгарня, хор “Боян”. З допомогою Товариства Кредитового Т. Окуневський придбав і будинок на гімназію “Рідної Школи”. Він згадував, що “Для цієї гімназії виробляв я субвенції з Відня (останній раз 30 000 корон)”¹⁹.

¹¹ *Василишин І.* Роля духовенства й учительства... – С. 182.

¹² *Марунчак М.* Передвоєнні читальні в Краю та Городенщині... – С. 254.

¹³ Там само. – С. 258.

¹⁴ Там само.

¹⁵ *Яшиан В.* Д-р Теофіль Окуневський // Городенщина. Історико-мемуарний збірник... – С. 579.

¹⁶ *Білинський Б.* Філія Просвіти в Городенці // Там само. – С. 261.

¹⁷ *Роїк Ю.* На слідах кооперативного руху в Городенщині... – С. 403.

¹⁸ *Яшиан В.* Д-р Теофіль Окуневський... – С. 579.

¹⁹ Др. Теофіль Окуневський. Автобіографія // Альманах “Нового Часу” на 1938 р. – Львів, 1937. – С. 114–118.

У 1894 р. часопис “Народ” поінформував про відкриття читальні в селі Тишківцях²⁰. У дописі подано, що там відбулися народні збори, які відкрив адвокат Т. Окуневський. Він виступив з промовою до селян, “накликав газдів, щоби якнайскорше розкупили позісталу еще часть поля з парцеляції дібр Антонівки...” В організації читалень Т. Окуневському допомагали його конпіціенти, які практикували в адвокатській канцелярії посла. Серед них варто відзначити д-ра Михайла Дорундяка²¹ – визначного діяча Боршівщини, д-ра Льва Бачинського – відомого члена УРП, д-ра Калитовського²² – активного діяча на Стрийщині. Вони разом з д-ром Т. Окуневським були рушіями першої просвітньої сили Городенщини. Серед своїх помічників у цій нелегкій справі згадував Т. Окуневський місцевого селянина з Глушкова, Івана Радуляка. Саме з його допомогою Т. Окуневському вдалося придбати ще один будинок для “Просвіти”²³.

Він і надалі залишався почесним членом віденського товариства “Січ”, був присутній на його засіданнях, брав активну участь у житті товариства, допомагав матеріально. 12 листопада 1898 р. Т. Окуневський був присутній на XXXII загальних зборах членів “Віденської Січі”. На цих зборах головою товариства обрали Сембратовича²⁴. Окуневський з цього приводу виступив і пригадав старий звичай, який проводився в Запорізькій Січі під час вибору кошового, “що іменно три рази вибирали козаки кошового, а він три рази зрікався”. Цей звичай він порівняв і з вибором Сембратовича²⁵. На XXXIII загальних зборах 4 червня 1899 р. д-ра Окуневського вибрали мировим суддею²⁶.

Д-р Т. Окуневський як посол до Державної Ради багато зробив і для відкриття україномовної гімназії в Коломиї, яке відбулося 3 вересня 1900 р.²⁷ Це було свято для всієї Коломиї та навіть Покуття. Після богослужіння, що його відправив о. крил. Коблянський, зібралися представники місцевих властей, крайовий інспектор шкіл, візитатор Іван Левицький, який репрезентував намісника, що сам не міг приїхати з уваги на сподіваний приїзд монарха до Львова. Між гістьми був також Т. Окуневський.

Свою просвітницьку діяльність він продовжив як член Педагогічного товариства в Городенці. А саме 25 лютого 1909 р. Т. Окуневський скликав в Городенці збори повітової організації Українського Педагогічного Товариства. Тут вперше громада заговорила про потребу рідної гімназії, тоді ж провели збір коштів на цю ціль²⁸. Ті кошти пізніше стануть основою для будівництва будинку гімназії.

Другою організацією, яка виросла на коріннях філії “Просвіти” в Городенці, була філія товариства “Сільський Господар”, заснована в 1910 р. – через рік

²⁰ Марунчак М. Передвоєнні читальні в краю та Городенщині... – С. 255.

²¹ Там само. – С. 257.

²² Там само. – С. 258.

²³ Др. Теофіль Окуневський. Автобіографія... – С. 114–118.

²⁴ Центральний державний історичний архів України, у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 254. – Арк. 505–510 (лист Т. Окуневського до митрополита С. Сембратовича).

²⁵ Там само. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 5.

²⁶ Там само. – Спр. 11. – Арк. 2.

²⁷ Кобринська М. Українське шкільництво в Коломиї...

²⁸ Марунчак М. До початків української гімназії в Городенці // Городенщина. Історико-мемуарний збірник... – С. 136.

після Першого Українського просвітньо-економічного конгресу у Львові²⁹, який влаштувало товариство “Просвіта” за участю й Т. Окуневського³⁰. Конгрес присвятив багато уваги хліборобсько-економічним справам, завдяки чому заходами посла Окуневського й інших чільних громадян постала пізніше в Городенці філія “Сільського Господаря” під проводом Т. Окуневського³¹.

В липні 1911 р. Т. Окуневський перебував у Городенці. Там він увійшов до будівельного комітету будівництва гімназії і був присутнім на посвяченні “угольного каменя” будівлі³², у 1912 р. на січовому з’їзді в Городенці³³.

Д-р Окуневський був обізнаний і в фінансових справах, так, у 1918 р. він увійшов до комітету засновників Українського Банку³⁴. Комітет складався з 14 осіб, до нього, крім Т. Окуневського, увійшли 10 майбутніх діячів Укради, правники В. Бачинський, Л. Бачинський, І. Голубович, Є. Левицький, К. Левицький, С. Федак, Л. Цегельський, священник С. Онишкевич і професор університету С. Смаль-Стоцький.

Організаційним і торгівельним осередком сільських кооперативів Городенківського повіту був Повітовий союз кооперативів, заснований наприкінці 1923 р. і зареєстрований на початку 1924 р. в Окружному суді в Коломиї. Т. Окуневський став головою Надзірної ради першої Управи союзу і головував до 1926 р.³⁵

Т. Окуневський так згадував у автобіографії свою просвітницьку діяльність: “Розпочав я оживляти роботу читальні на Котиківці. Навіть такі села, як Пробабин, Передівання, Сокирчин мали вже свої читальні. В самій Городенці купив я коштом 40000 крон хату під Народний дім. Спровадилася народна торгівля. В слід за тим помістились тут і інші товариства такі як: Міщанська родина, Українська Бесіда, Союз кооператив, Товариство Кредитове, Українська книгарня. В цім домі була збудована велика саля на представлення і публичні збори. Союз кооперативів позаводив по селах кооперативи і молочарні. Найкраще на той час розвивався кооператив у Вільхівцях. Інші калікують через брак грошей і неосвітність наших людей, які б хотіли все зичити, але не віддавати”³⁶.

Д-р Т. Окуневський активно листувався із провідними громадськими дічами, політиками того часу. Зокрема, збереглися його листи до Олександра Барвінського³⁷, Мелітона Бучинського³⁸, Осипа Маркова³⁹, Михайла Драгоманова⁴⁰, Івана Франка⁴¹.

²⁹ Перший Український Просвітньо-Економічний Конгрес у Львові 1909 року. – Львів, 1910.

³⁰ *Грабець В.* Філія Т-ва “Сільський Господар” в Городенці // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899–1944. – Нью-Йорк, 1970. – С. 237.

³¹ *Марунчак М.* Товариство “Сільський Господар” на терені Городенщини // Городенщина. Історико-мемуарний збірник... – С. 310.

³² *Марунчак М.* До початків української гімназії в Городенці... – С. 140.

³³ *Марунчак М.* Січовий рух Покуття й Городенщини // Городенщина. Історико-мемуарний збірник. – С. 290.

³⁴ *Павлишин О.* Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=965>

³⁵ *Роїк Ю.* На слідах кооперативного руху в Городенщині... – С. 384.

³⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 122.

³⁷ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 2009 / п. 126.

³⁸ Там само. – Ф. 17. – Од. зб. 111 / п. 3.

³⁹ Там само. – Ф. 168. – Од. зб. 379 / п. 15.

⁴⁰ Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілем Окуневським...

⁴¹ Листи Теофіла Окуневського до Івана Франка...

Завдяки Теофілові в домівці Окуневських у Яворові бували І. Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Ольга Кобилянська, Гнат Хоткевич, Наталя Кобринська, Остап Терлецький, Володимир Шухевич, інші діячі українського громадського і культурного життя того часу. Яворів став своєрідною українською Меккою для духовного оплоту нашого народу – духовенства, світочів нашої культури і науки, борців за волю і незалежність України, студентської молоді⁴².

У добрих стосунках перебував Т. Окуневський із Соломією Крушельницькою, навіть був закоханий у неї. Опинившись у консерваторії, Соломія не збиралася облаштовувати подружнє життя, бо хотіла досягти успіху в улюбленій справі. Тому вона багато працювала, відмовляючи собі у розвагах і навіть у спілкуванні з друзями. Від повної самотності її врятувало тоді знайомство з адвокатом Т. Окуневським. Він приїхав до неї в Мілан і там освідчився у коханні та запропонував шлюб. Назавжди Соломії запам'ятався чи не єдиний їх спільний вечір. Вона насолоджувалась спілкуванням. Сповнена вражень заснула пізно. А наступного дня не змогла гідно проспівати на уроці. На те почула докір професора: “Справжній талант дуже ревнивий, він не терпить суперника”. Соломія зробила вибір на користь навчання і закінчила консерваторію з медаллю. Збереглася згадка про те, що Т. Окуневський і М. Павлик навіть ворогували між собою через С. Крушельницьку⁴³.

Отже, проаналізувавши просвітницьку діяльність Т. Окуневського наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., можемо зробити висновок, що він мав значний вплив на розвиток “Просвіти” не тільки в Городенці, але й у Галичині в цілому. Саме завдяки його роботі на Городенківщині з'явилися філії таких відомих організацій, як “Просвіта”, “Сільський Господар”, “Рідна Школа”. Не без його участі на Покутті масово створювалися читальні, відкривалися Народні Доми, а в Коломиї та Городенці – гімназії. Важливий вплив на формування та розвиток просвітницьких поглядів Т. Окуневського мали і його взаємини з провідними громадськими діячами того часу: І. Франком, М. Драгомановим, Лесею Українкою, М. Коцюбинським, О. Олесем, О. Кобилянською, Г. Хоткевичем, Н. Кобринською, О. Терлецьким, В. Шухевичем.

⁴² Якимович Б. Родина Окуневських – per ardua vitae // Визначні постаті України: Андрій Чайковський, Теофіл Окуневський... – С. 97–98.

⁴³ Чорновол І. Зірки та терни Соломії Крушельницької // Львівська газета. – 2004. – 12 листопада. – С. 7.